

ми і перспективи розвитку в контексті європейських інтеграційних процесів; Національна академія управління. – К., 2004. – Ч. 2. – С. 466.

14. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции: часть общая: в 2 т. / сост. и отв. ред. Н.И. Загородников. – М.: Наука, 1994. – Т. 1. – С. 378.

15. Таганцев Н.С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / Н.С. Таганцев. – М.: Книга по Требованию, 2012. – 926 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://static.my-shop.ru/product/pdf/129/1286406.pdf>

16. Трайнин А.Н. Избранные произведения. Защита мира и уголовный закон / А.Н. Трайнин; под. общей ред. Р.А. Руденко. – М.: Наука, 1969. – С. 247.

СІВАК О. В.,

ад'юнкт кафедри кримінального права
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.3/.7

НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ЗЕМЛЯМИ ВОДНОГО ФОНДУ В ОСОБЛИВО ВЕЛИКИХ РОЗМІРАХ (СТ. 239-2 КК УКРАЇНИ): ДО ПРОБЛЕМИ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ

У статті досліджено проблему об'єкта незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, здійснено аналіз законодавства та позицій науковців із цього питання, запропоновано шляхи вирішення виявлених у результаті дослідження прогалин.

Ключові слова: *землі водного фонду, злочини проти довкілля, об'єкт злочину, Кримінальний кодекс України.*

В статье исследована проблема объекта незаконного завладения землями водного фонда в особо крупных размерах, осуществлен анализ законодательства и позиций ученых по этому вопросу, предложены пути решения выявленных в результате исследования пробелов.

Ключевые слова: *земли водного фонда, преступления против окружающей среды, объект преступления, Уголовный кодекс Украины.*

The article explored problem of object illegal possession land water fund in especially gross amount, the analysis of legislation and positions of academics on the subject, proposed ways of solution detected in resulting research gaps.

Key words: *lands water resources, crimes against of the environment, object of the crime, The Criminal Code of Ukraine.*

Вступ. Із внесенням до Кримінального кодексу України у 2009 р. ст. 239-2, яка визначила межі кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, було вирішено питання кримінально-правової охорони земель водного фонду.

Частково питання проблеми охорони земель водного фонду від незаконного посягання, у тому числі незаконного заволодіння ними, висвітлювалось у науковій літературі. Зокрема, деякі думки стосовно цієї проблематики відобразили у своїх наукових працях М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, П.С. Берзін, А.М. Шульга, Н.В. Нетеса, І.І. Митрофанов, А.М. Притула, С.Б. Гавриш, В.К. Матвійчук, Т.В. Корнякова, Е.М. Жевлаков, Ю.І. Ляпунов та ін. Загальнотеоретичні питання, що пов'язані з даним дослідженням, висвітлювалися у працях таких авторів, як М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Ю.В. Баулін, В.І. Тютюгін, В.П. Тихий, Л.М. Демидов, М.Й. Коржанський, В.М. Кудрявцев, П.С. Матишевський, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.Д. Шаргородський та ін.

Однак навіть з урахуванням напрацювань вищезазначених науковців актуальність питання обумовлена необхідністю аналізу та з'ясування підстав необхідності криміналізації дій, спрямованих на незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах; детальним вивченням та дослідженням об'єкту та суб'єкту злочинного посягання; об'єктивних та суб'єктивних ознак злочину. Крім того, недосконалою є і законодавча регламентація кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, що, у свою чергу, негативно позначається на практиці застосування кримінального законодавства у цій сфері. Все це підтверджує актуальність обраної теми, її теоретичне та практичне значення, а також необхідність подальшого вдосконалення норми ст. 239-2 КК та практики її застосування.

Постановка завдання. Метою дослідження є вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні й комплексному науково-правовому аналізі об'єкту незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, висвітлення позиції автора щодо об'єкту злочинного посягання та розроблення рекомендацій, спрямованих на вдосконалення норми ст. 239-2 КК України.

Результати дослідження. Враховуючи чималу кількість питань, які викликає склад злочину, передбачений ст. 239-2 КК України, та те, що у кримінально-правовій літературі існує лише його стислий огляд, наданий у межах коментаря до статті, та невелика кількість наукових досліджень, які здебільшого зводяться до виключення зазначеної норми з кримінального закону, пропонується у цьому дослідженні приділити увагу питанню об'єкта злочинного посягання з урахуванням позитивних, щодо норми, напрацювань науковців.

Переходячи до фактичного розгляду теми, доречним буде акцентувати увагу на тому, що проблема об'єкта злочину є однією із основних і складних у науці кримінального права, і пов'язана вона безпосередньо із законодавчою невизначеністю змісту цього поняття, яке має велике кримінально-правове значення.

Кримінальним кодексом України (ст. 2) закріплено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину [8].

Щодо складу злочину наукою кримінального права встановлено, що до нього належать об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. У разі відсутності хоча б одного зі перерахованих складників діяння не може бути визначено як кримінально каране.

Загальноприйнятим розумінням об'єкту у кримінальному праві як одного із обов'язкових складників кримінальної відповідальності є охоронювані кримінально-правовими нормами суспільні відносини та соціальні блага, на які посягає злочин.

Чітке визначення об'єкта злочинного посягання дає змогу з'ясувати соціальну та юридичну сутність вчиненого злочину, його суспільно небезпечні наслідки, знайти межі дії правової норми, сприяє правильній кваліфікації вчиненого злочинного діяння, а також його відмежуванню від суміжних злочинів. Крім того, об'єкт злочину є обов'язковим елементом складу злочину, зокрема передбаченого ст. 239-2 КК України, і тому він є складником юридичної підстави кримінальної відповідальності особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що містить такий склад злочину [5].

У науці кримінального права поширеною є класифікація об'єктів злочину шляхом їх поділу на загальний, родовий і безпосередній. Автором цієї класифікації є професор В. Мен-

шагін, який запропонував її у 1938 році, але і сьогодні вона використовується та підтримується більшістю юристів-науковців.

З метою комплексного дослідження предмета статті перейдемо до розгляду незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах у відповідності до запропонованої класифікації.

Так, першим елементом є загальний об'єкт. Саме за його допомогою є можливість відмежовувати злочини від інших правопорушень, визначати їх соціально-політичну сутність та суспільні відносини, що потребують кримінально-правової охорони, або визначити суспільні відносини, потреби в кримінально-правовій охороні котрих вже немає, а також сприяє визначенню родового та безпосереднього об'єктів злочину.

Під родовим об'єктом прийнято розуміти суспільні відносини, на які посягає певна група злочинів. Це можуть бути тотожні чи однорідні суспільні відносини, що охороняються комплексом пов'язаних кримінально-правових норм. Родовий об'єкт найчастіше вказується у назві розділу кримінального закону. Однак деколи родовий об'єкт описується і в самій нормі кримінального закону.

Родовий об'єкт дає можливість провести класифікацію всіх злочинів і кримінально правових норм; встановити характер та ступінь суспільної небезпечності злочинного діяння; здійснити правильну кваліфікацію злочину, а також допомагає визначити безпосередній об'єкт злочину.

Питання родового об'єкта незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, як і інших злочинів проти довкілля, об'єднаних у розділі VIII Особливої частини кримінального кодексу України, було предметом наукового інтересу С.Б. Гавриш, В.К. Матвійчук, О.Л. Дубовик, Ю.І. Ляпунова, В.Л. Мунтян, Г.В. Миронова, Т.В. Корнякової та ін., проте їх позиції є різними.

Так, В.К. Матвійчук визначає родовий об'єкт злочинів проти довкілля – злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, як суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, у яку входить і людина (фізична особа), що складає навколишнє природне середовище, його охорону, оздоровлення, раціональне використання і відтворення такої єдиної системи для теперішніх і майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище [4]. Підтримуючи наведену позицію, Н.В. Нетеса доповнює це визначення і зазначає, що ці відносини охороняються єдиним комплексом норм, що містяться у розділі VIII Особливої частини КК України [6].

Що стосується третього елементу зазначеної системи – безпосереднього об'єкту, то його прийнято розуміти як суспільні відносини, на які посягає конкретне злочинне діяння.

Безпосередній об'єкт вказується лише у деяких статтях Кримінального кодексу України. Так, наприклад, безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, є встановлений порядок використання і захисту земель водного фонду [4, с. 171].

Вчені І.І. Митрофанов та А.М. Притула безпосередній об'єкт досліджуваного злочину визначають як суспільні відносини, що забезпечують установлений порядок раціонального використання, зняття та перенесення поверхневого (грунтового) шару земель водного фонду [1].

Якщо безпосередній об'єкт не визначений у самій статті КК України, то встановити його можливо шляхом аналізу складу злочину та структури суспільних відносин, а також по змінах, які відбуваються у суспільних відносинах при скоєнні злочину.

Оскільки чимала кількість злочинів мають по декілька безпосередніх об'єктів, їх поділяють на види. Теорія кримінального права розділяє безпосередній об'єкт на 1) основний; 2) додатковий, котрий, у свою чергу, поділяється на а) обов'язковий та б) факультативний.

Отже, під основним безпосереднім об'єктом прийнято розуміти суспільні відносини, порушення яких становить соціальну сутність злочину. Основний безпосередній об'єкт визначає суспільну небезпечність певного злочину, місце кримінально-правової норми в системі Особливої частини КК України.

Визначення основного безпосереднього об'єкта дозволяє встановити кримінально-правову норму, за якою необхідно кваліфікувати суспільно небезпечне діяння.

Так, наприклад, у контексті досліджуваного складу злочину законодавцем під охорону поставлено суспільні відносини щодо користування та використання земель водного фонду. Одночасно метою є захист навколишнього природного середовища, прав українського народу, які закріплені в Конституції України та інших законодавчих актах. Отже, при незаконному заволодінні землями водного фонду в особливо великих розмірах основним безпосереднім об'єктом будуть суспільні відносини щодо користування та використання земель водного фонду. Додатковим безпосереднім об'єктом – захист навколишнього природного середовища, прав українського народу, які закріплені у Конституції України та інших законодавчих актах.

Додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт злочину – це суспільні відносини, посягання на які не є суттю цього злочину, однак вони порушуються або ставляться під загрозу порушення поряд із основним безпосереднім об'єктом.

Додатковий безпосередній об'єкт має важливе значення для встановлення соціально-політичної суті злочину, визначення тяжкості наслідків, які настали чи могли б настати.

Встановлення додаткового безпосереднього об'єкта сприяє правильній кваліфікації злочинів і відмежуванню одного злочину від іншого.

Характерною ознакою додаткового безпосереднього об'єкта є те, що в багатьох випадках він самостійний і завжди потребує кримінально-правової охорони.

У розрізі досліджуваного складу злочину додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом буде право кожної особи на безпечне довкілля і його збереження як для себе, так і для майбутніх поколінь.

Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, які цей злочин у деяких випадках порушує, а в інших – не порушує.

Встановлення факультативного безпосереднього об'єкта допомагає правильно кваліфікувати злочинні діяння.

Т.В. Корнякова серед перерахованих вище об'єктів виокремлює видовий об'єкт злочину, до таких складів злочинів відносить і злочин, передбачений ст. 239-2 КК України. Так, вона визначає, що безпосередній об'єкт незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах є складним, тому що об'єднує основний безпосередній об'єкт та додаткові факультативні об'єкти. Основним безпосереднім об'єктом злочину, що розглядається, є суспільні відносини, які забезпечують екологічну безпеку у сфері використання земель водного фонду як складової літосфери [2, с. 132].

Не менш важливим у дослідженні об'єкту незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах є наявність його кількісної характеристики, яка й утворює склад кримінального правопорушення. Відповідно до примітки ст. 239-2 КК України особливо великим розміром слід вважати обсяг поверхневого (грунтового) шару земель, який становить більше ніж десять кубічних метрів [8]. Отже, незаконне заволодіння поверхневим (грунтовым) шаром земель водного фонду вважається злочином за умови, що відповідні дії вчинені в особливо великих розмірах. Якщо дії вчинено у меншому розмірі, має місце адміністративний проступок (ст. 53-4 КАП України). З'ясовуючи, чи було заволодіння поверхневим (грунтовым) шаром земель водного фонду незаконним, потрібно звертатись до відповідних положень чинного земельного, водного та природоохоронного законодавства. Так, є правомірною поведінкою, а, отже, не утворює розглядуваного складу злочину дозволене уповноваженими органами (зокрема, водного господарства, охорони навколишнього природного середовища) проведення на землях водного фонду (у т. ч. на земельних ділянках дна річок, озер, морів, інших водних об'єктів) робіт, пов'язаних із будівництвом гідротехнічних споруд, поглибленням дна для судноплавства, видобуванням корисних копалин, прокладенням кабелів, трубопроводів, інших комунікацій, а також бурових і геологорозвідувальних робіт [3, с. 270].

Особливу увагу в дослідженні питання об'єкту незаконного заволодіння землями водного фонду слід приділити назві та диспозиції статті. Так, законодавцем було прийнято рішення про викладення назви статті як «незаконне заволодіння землями водного фонду в

особливо великих розмірах». У свою чергу, диспозиція ст. 239-2 КК України відрізняється від назви та викладена як «незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах». Порівнявши назву та диспозицію, стає очевидним використання законодавцем різних термінологічних сполучень, таких як «землі водного фонду» та «поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду», що, у свою чергу, створює плутанину при ідентифікації об'єкта злочинного посягання.

Під час з'ясування тлумачного значення кожного окремого слова встановлено, що під поняттям «поверхневий» розуміється той, що розміщується, перебуває, відбувається та ін. на поверхні [9, с. 459]. У географічному розумінні поверхня – це сукупність нерівностей земної кори, які утворюють низини, височини, рельєф. Слово «грунт» тлумачиться як ділянка, земля [10, с. 701]. Під словом «земля» розуміється верхній шар земної кори, ґрунт для вирощування рослин [11, с. 144].

У свою чергу, відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону земель» під поняттям «грунт» слід розуміти природно-історичне органічно-мінеральне, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості [12].

Таким чином, основною ознакою ґрунту є його родючість. Оскільки, як нам відомо, на дні річок, озер та морів існує флора, можемо стверджувати, що поверхневий (грунтовий) шар по суті є дном водойми. Згідно із тлумачним словником водойма – це природне або штучне заглиблення у землі, в якому нагромаджується й затримується вода [10, с. 505]. Дно – поверхня під водою [10, с. 776].

З точки зору П.С. Берзіна та А. Мірошниченко поняття «поверхневий» та «грунтовий» є тотожними, оскільки це передбачено Земельним кодексом України [13, с. 6].

Однак із цим твердженням неможливо погодитись, оскільки розуміння цих термінів є різним.

З наведених термінів є зрозумілим, що законодавець, зазначаючи про поверхневий шар землі, вказуючи у дужках «грунтовий», здійснив уточнення, оскільки дно водойм може бути різним та складатись як із каменю, так і з піску.

Висновки. Підсумовуючи викладене, приходимо до висновку що диспозиція ст. 239-2 КК України потребує вдосконалення, а саме простішого, коректнішого та лаконічнішого викладення шляхом використання однакових термінологічних сполучень. Також убачається за необхідне додати до статті примітку, що під землями водного фонду слід розуміти ґрунтовий покрив (дно) водойми.

Внесення зазначених змін сприятиме однаковому та конкретному розумінню норми та полегшить роботу правоохоронців та суддів при вирішенні питань про притягнення особи до кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах.

Список використаних джерел:

1. Злочини проти довкілля : навч. посіб. / І.І. Митрофанов, А.М. Притула. – Суми : Університ. кн., 2010. – С. 52–55.
2. Корнякова Т. Об'єкт посягання і система злочинів у сфері навколишнього природного середовища / Т. Корнякова // Право України. – 2009. – № 2. – С. 132.
3. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С. 270.
4. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Азимут-Україна, 2005. – С. 171–172.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : 5-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Юрид. думка, 2010. – С. 754–755.

6. Нетеса Н. Питання щодо видового та безпосереднього об'єктів порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК) / Н. Нетеса // Юрид. Україна. – 2010. – № 8. – С. 105.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довілля : Закон України від 5 листопада 2009 р. № 1708-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 5. – Ст. 44.
8. Кримінальний кодекс України в редакції від 2 грудня 2016 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/para14#n14>
9. Новий тлумачний словник української мови / [уклад: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2001. – 459 с.
10. Новий тлумачний словник української мови / [уклад: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2001. – 701, 505, 776 с.
11. Новий тлумачний словник української мови / [уклад: В.В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2004. – 144 с.
12. Закон України «Про охорону земель» в редакції від 27 червня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-15>
13. Берзін П. Про законодавчі потуги вирішувати уявні проблеми в кримінальному праві / П. Берзін, А. Мірошніченко // Юридичний вісник України. – 2012. – № 24. – 16–22 червня – С. 6.

ТРЕПАК В. М.,
кандидат юридичних наук

УДК 343.9

ЯВИЩЕ ОЛІГАРХІЇ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена кримінологічному аналізу такого явища сучасного етапу державотворчого процесу України, як олігархія, а також її впливу на формування та закріплення корупційних елементів у політиці. Пропонуються конкретні заходи щодо вирішення проблеми олігархічного впливу на політичну корупцію.

Ключові слова: *політична корупція, олігархія, протидія корупції, політичні чинники корупції.*

Статья посвящена криминологическому анализу такого явления современного этапа становления государственности Украины, как олигархия, а также ее влиянию на формирование и укрепление коррупционных элементов в политике. Предлагаются конкретные меры по решению проблемы олигархического влияния на укрепление политической коррупции.

Ключевые слова: *политическая коррупция, олигархия, противодействие коррупции, политические факторы коррупции.*

